

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991-2021) Türkiye'nin Türk Dünyasıyla Kurduğu Sosyo-Kültürel İlişkiler

Mümin Ayparçası*

Öz

Bu çalışmada, 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nin Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından günümüze değin geçen son otuz yılda Türkiye ile kurdukları sosyo-kültürel ilişkilerin sosyolojik bir analizi amaçlanmaktadır. Türk Dünyası'na yönelik çalışmalar ve girişimler farklı zamanlarda gündeme gelse de özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından bu yönde atılan adımlar yoğunluk kazanmıştır. SSCB'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaşın sona ermesi, Türk Dünyası açısından birçok değişimin ortaya çıkmasının yanında fırsatları ve beklentileri de beraberinde getirmiştir. Bu fırsatlardan biri ve belki de en önemlisi, bağımsızlıklarına yeni kavuşan Türk Devletlerinin hemen her alanda Türkiye ile kurulması mümkün olan pek çok ilişkinin ortaya çıkmasıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kitle iletişim araçları ve haberleşme alanlarındaki ilerlemeler ile birlikte küreselleşme olgusu hız kazanmış; bu olgu, bir yandan ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalkmasına diğer taraftan da dünyanın pek çok noktasında bölgesel birliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Avrupa ve Asya kıtalarının birleştiği ve dünyanın en önemli stratejik noktalarında bulunan Türk Devletleri'nin bir birlik bünyesinde bir araya gelmesinin potansiyel bir bölgesel ve küresel güç olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla Türk Devletlerinin özellikle sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere ekonomik ve siyasi bakımdan da işbirliğine gitmelerinin dünya üzerinde güç dengelerini değiştirebilecek bir öneme ve yeterliliğe sahip olduğu iddiası bu çalışmanın temel vurgusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Türk Devletleri, Soğuk Savaş, Sosyo-Kültürel İlişkiler

*Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD
E-posta: muminayparçası5234@gmail.com
Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-0970-1001>
Geliş Tarihi: 14.06.2022 • Kabul Tarihi: 24.07.2022

Turkey's Socio-Cultural Relations With the Turkish World in the Post-Cold War Period (1991-2021)

Mümin Ayparçası*

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the socio-cultural relations between Turkey and the Turkic Republics, which gained their independence with the disintegration of the Soviet Union on 25 December 1991, in the last thirty years after the end of the Cold War. Although studies and initiatives towards the Turkish World came to the fore at different times, the steps taken in this direction gained intensity especially after the end of the Cold War. The end of the Cold War with the collapse of the Soviet Union brought along opportunities and expectations as well as the emergence of many changes for the Turkish World. One of these opportunities, and perhaps the most important, is the emergence of relations that can be established in almost every field between Turkey and the Turkish States that gained independence. Since the second half of the 20th century, the phenomenon of globalization has accelerated with the advances in mass media and communication; This phenomenon has led to the disappearance of borders between countries on the one hand and the emergence of regional unions in many parts of the world on the other. In this context, it can be said that the union of the Turkish States, located at the most important strategic points of the world, where the continents of Europe and Asia meet, has emerged as a potential regional and global power. Therefore, the main emphasis of this study is the claim that 'Turkish States' cooperation in economic and political terms, especially in social and cultural fields, has the importance and competence that can change the balance of power in the world.

Keywords: Türkiye, Turkish World, Turkish States, Cold War, Socio-Cultural Relations.

* PhD Student, Kırıkkale University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology

E-mail: muminayparcasi5234@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-0970-1001>

Received Date: 14.06.2022 ▪ Accepted Date: 24.07.2022

Giriş

Millet kavramı, beşeri bilimler literatüründe üzerinde sıklıkla durulan kavramlardan biridir. Millet kavramı üzerinde herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir tanım yapmak oldukça güçtür. Millet olgusunun her topluluğun ihtiyaçlarına göre ifade edilmesi ortak bir tanım yapılmasını zorlaştıran bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniçeri'ye göre (2011: s.124), kendisini oluşturan bütün unsurlar göz önünde bulundurularak incelenmesi gereken bir kavram olan millet, tarihi ve kültürel menşe birliğine sahip insanlar topluluğu olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, milli bir kültürü paylaşan insanların bir milleti oluşturduğunu söylemek mümkündür. Milletler, basit halk toplulukları ya da insanların basit bir toplamından ibaret değildir; aksine, yüzyıllar boyunca bir araya gelen ve kaynaşan, çeşitli organik bağların birbirlerine bağladığı insanların bir millet gerçekliğini meydana getirdiğini söylemek gerekir. Bilhassa dil ve ortak kültür gibi mühim bağları bünyesinde barındıran milletler, canlı bir uzviyet gibi hayatiyetini sürdüren topluluklar olarak göze çarpmaktadır (Ercilasun, 2017, s.27).

Tarihin akışını değiştiren ve tarihte rol üstlenmiş pek çok milletten bahsedilmesi muhtemeldir. Çinliler, Hintliler, Farslılar ve Araplar bu milletlere örnek olarak verilebilir. Tarihi süreçte rol almış ve tarihin yeni baştan yazılmasını sağlayan kadim milletlerden biri de Türklerdir. Türk milletini diğer milletlerden ayrı kılan birçok faktör sıralanabilir: Savaşçı kimlikleri, göçebe yaşam tarzı ve ordu-millet anlayışları ile devletin başı olan Hakan'ın idaresinde örgütlenerek hızlı bir şekilde devlet kurabilme kabiliyetleri, Türkleri diğer milletlerden farklı kılan unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

Bilinen tarihle birlikte ortaya çıkan ve varlığını günümüze kadar sürdüren milletlerin en başta gelenlerinden biri olan Türkler, M.Ö. IV. binden itibaren Asya'daki ilk yurtlarını önemli ölçüde muhafaza etme başarısı göstermiştir. Ayrıca Türkler, 21. yüzyıla kadar geçen zaman diliminde üç kıtada egemenlik tesis etmiş ve bu sürede 16 imparatorluk ile yüzlerce devlet kurmuşlardır (Günay, 2019, s.21). Bu itibarla, Türklerin üç kıtada hâkim bir unsur olarak ortaya çıkması ve diğer halklarla yakın ilişkiler içinde olmasından ötürü, Türklerin tarihini, kültürünü ve yaşam tarzına ilişkin olarak bilgilerin elde edilebilmesi için beraber aynı coğrafyada yaşadıkları halkların tarihinden ve kültüründen yararlanmak gerektiği apaçık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Bilinen tarihe göre Türklerin kökeninin Doğu Asya'da başladığı ve zaman içerisinde savaşçı ve bağımsızlıklarına düşkün olmaları ile cihan hâkimiyeti ideallerinin

etkisiyle sürekli Batı'ya doğru akınlar gerçekleştirdikleri söz konusudur. Binlerce yıllık tarihi süreçte farklı coğrafyalarda farklı devlet çatıları altında bir araya gelen Türkler, birliklerini tesis etme ve sürdürmek için diğer topluluklarla sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Bu durum, Türkler'de güçlü bir birlik ruhunu ve fetih anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Türkdoğan'a göre (2017, s.15), antik çağdan günümüze kadar uzanan çizgide kendine özgü bir tarihsel gelişimi olan Türk toplumu, Asya'dan başlayarak farklı coğrafya ve kültürlerin etkisi ve etkileşimi altında uzun dönemli bir uygarlıklar sürecinden geçmek suretiyle Anadolu topraklarına kadar yerleşmiştir. Bu açıdan, Türk toplum sisteminin farklı kültür ve uygarlıkların etkisiyle çok boyutlu ve heterojen özelliğe sahip olmasının bir sonucu olarak kendine özgü bir yapısal konumundan bahsedilebilir.

Son bin yıllık sürece bakıldığında, Selçuklular ve Osmanlılar gibi büyük devletler kuran Türkler, üç kıtada hâkim unsur olarak tarihin en etkili ve görkemli imparatorluklarını ortaya çıkarmıştır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle birlikte pek çok aydın tarafından Türk Birliği üzerine fikirler öne sürülmüştür. İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan bunlara örnek verilebilir. 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesi ve 1917 yılındaki Bolşevik Devrimi'yle birlikte, Orta Asya'daki Türk çoğunluğun Sovyetler Birliği tarafından egemenlik altına alınmasından ötürü Türk Devletlerinin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişki ve etkileşimlerine yönelik çalışmaların olumsuz etkilendiğini ifade etmek mümkündür.

SSCB'nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile birlikte Türkiye'nin ilişkileri, küreselleşmenin ve özellikle ortak tarih ve kültürel bağlarının da etkisiyle hemen her alanda hız kazanmıştır. Bu ilişkiler evvela Türk Dili Konuşan Ülkeler adıyla bir araya gelme çalışmaları şeklinde başlamış ardından Türk Konseyi adıyla toplantılar düzenlenmiş ve son olarak 12 Kasım 2021 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı¹ şeklinde güncellenen adıyla Türk Devletleri hemen her alanda iş birliğine yönelik olarak somut adımlar atmaya başlamışlardır.

¹ Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi - Türk Konseyi), Türk Devletleri arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 3 Ekim 2009 yılında Nahçıvan'da imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında kurulmuş olan uluslararası bir örgüttür. Teşkilatın kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Ekim 2019'da Bakü'de gerçekleştirilen 7. Zirve

Bu çalışma, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki sosyo-kültürel ilişkileri ele almanın yanında bu ilişkilerin neticesinde atılan somut adımları sosyolojik bir bakış açısıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasının üzerinden geçen son otuz yıllık zaman dilimindeki atılan adımlar ve gerçekleşen ilerlemelerin bilhassa toplumsal ve kültürel sahalarda başta olmak üzere ekonomik ve siyasi içeriğine dönük tespitler, bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme, sosyal bilimlerin özellikle sosyoloji, siyaset bilimi ve işletme başta olmak üzere pek çok sahasında yoğun tartışmaların ve geniş alanyazın'ın olduğu muğlak kavramların başında gelmektedir. Bundan ötürü küreselleşmeye dair herkesin üzerinde hemfikir olacağı bir tanımın getirilemediği bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme olgusuna dair pek çok düşünürün belli kavramları göz önünde bulundurmak suretiyle farklı tanımlar yapması ortak bir tanım üzerinde uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Küreselleşme yeni bir olgu olmayıp kökenleri birkaç yüzyıl öncesine kadar gitmektedir. Küreselleşme yalnız dünyanın ekonomik yapısını değil, ülkelerin bölgeselleşme yoluyla ortak sistemler oluşturarak siyasi-sosyal, kültürel, hukuki işbirliği hareketlerinden başlayarak mikro ölçekte insanların düşünce biçimine varıncaya kadar köklü değişiklikler getirmiş bir kavram olarak ifade edilebilir (Batmaz vd., 2011, s.31).

Küreselleşme olgusu üzerine ortak bir tanım yapmanın güçlüğü ortada olmasına karşın genel bir tanım yapmak gerektiğinde küreselleşme, Atasoy (2005, s.129-130)'a göre, yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde ticari mallar, hizmetler, para, insan, bilgi ve kültürün karşılıklı akışının artması ve bunun neticesinde ateşlenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Giddens (2015, s.420)'a göre ise, küreselleşme sürecinde üç temel unsurun belirlenmesi söz konusu olmaktadır:

- Ekonomik: Küresel piyasaların gelişimi ve dünya çapında modern çokuluslu şirketlerin gücünde ve sayısında artış,

sırasında Özbekistan Teşkilata tam üye olarak katılmıştır. Macaristan ise Eylül 2018'de Kırgızistan'ın Cholpon-Ata şehrinde düzenlenen 6. Zirve sırasında ve Türkmenistan Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirve sırasında gözlemci statüsü kazanmıştır (<https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>).

- Kültürel: Kitle iletişim araçları ve uydu yayınlarının etkisiyle ortaya çıkan küresel fikirler, imgeler ve kimliklerin gelişimi,
- Politik: Uluslararası diplomasiin önem kazanması ve uluslar üstü yönetim birlikleri - Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Örgütü - gibi yönetim birimi ağlarının ve organizasyonların yükselişi.

Küreselleşme süreçlerine ilişkin olarak bazı düşünürler tarafından farklı dönemler ve kalıplar vurgulanmasına rağmen, bu kalıpların subjektif bir değerlendirmeden ya da kurgusal bir bakıştan öteye gitmediği görülmektedir. Küreselleşme sürecine ilişkin olarak olgulardan hareket etmek, sosyal gerçekliğe uygun isabetli açıklamalar yapmanın olmazsa olmaz koşullarından biri olarak büyük önem arz etmektedir. Bayar (2017, s.27)'a göre, küreselleşme süreci için 1945-50 sonrası dönem ve bilhassa 1980 sonrasındaki gelişmeler, küreselleşmeyi önemli bir seviyeye ulaştıran önemli zaman dilimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela, ekonomik olarak uluslararası ticaret hacminin ve uluslararası sermaye akışının devasa şekilde artış göstermesi ile birlikte küresel üretim süreçlerinde büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden büyük bir savaştan kaçınmak için siyasi küreselleşme ön plana çıkmış ve teknolojik anlamda da dünyanın her yerini etkisi altına alan iletişim devrimi yaşanmıştır. Bunlara ilaveten, küreselleşmenin çevresel ve kültürel boyutlarının da dünya gündeminde ilk sıralarda yer alması, 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmelerdir.

Atasoy'a göre (2021, s.3), küreselleşme çağının Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlatılması mümkündür. Çağlar arasında keskin geçişlerin olmadığını vurgulamakla birlikte farklı zamanlarda farklı çağ özellikleri görülebilmektedir. Bu açıdan, küreselleşme ile dünyadaki her şey bir anda tek forma kavuşmuş olmamaktadır. Küreselleşme tarihte hiç olmadığı kadar bütün insanları ve toplumları etkileyen bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu süreç Türk Dünyası bakımından da önemli gelişmelere sahne olmuştur. 20. yüzyılın en önemli hadiselerinden biri, Avrupalı sömürgeci emperyalistlerin çıkardığı I. Dünya Savaşı'dır. Savaş devam ederken 1917 yılında Çarlık Rusyası'nda Bolşevik Devrim gerçekleşmiştir. Sosyalist devrim sonucunda Rusya'da yeni bir devlet ve sistem kurulmuştur. Böylece SSCB ve sosyalizm olarak yeni bir yönetim sistemi dünyadaki yerini almıştır. II. Dünya Savaşı'nda da önemli cephelerden ve aktörlerden biri olan SSCB, Türklerin varlığını derinden etkilemiştir. "Sovyet Müslümanları" olarak anılan halkların büyük kısmı

Türklerdir ve SSCB'nin esareti altında kalmışlardır. Öte taraftan Çin'de 1949 yılında Ekim Devrimi neticesinde Doğu Türkistan'daki bir diğer Türk topluluk yine sosyalist-komünist yönetimin esareti altında kalmıştır. Dolayısıyla 20. yüzyılda Türklerin önemli bir kısmının komünist yönetimlerin esareti altında tutulduğunu söylemek mümkündür.

Küreselleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturan bölgesel işbirliği veya bölgeselleşme 21. yüzyılda da önemini kaybetmemiş bilakis daha da kıymetli hale gelmiştir. Mesela, 20. yüzyılın son çeyreğinde ve özellikle 90'lı yıllarda NAFTA, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi organizasyonlar daha da güçlenmişlerdir. Ayrıca Bölgesel ekonomik işbirliğinin öncüsü olan Avrupa Birliği (AB) yeni bir aşamaya geçmiş ve Nisan 2001'de Amerika kıtasında Serbest Ticaret Gümrük Birliği bölgesinin oluşturulduğunu açıklayan Kanada zirvesi yapılmıştır. Bu küresel gelişmeler de göstermektedir ki, bir yandan ulusal ve ulus-altı yeni yönetim modelleri söz konusu olurken diğer yandan ülkeleri ulus-üstü düzeyde dikkate alan ve koruyan örgütlenmeler ön plana çıkmaya başlamıştır. Buna göre, tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ve bölgeselleşme, dünya kültürüne ve tarihine önemli katkılarda bulunmuş Türk Devletlerini de etkisi altına almıştır (Veliyev, 2009, s.104).

2. Sovyetler Birliği Sonrası Türkiye ile Türk Dünyası Arasındaki İlişkiler

Milli kültürlere dayalı olarak ortaya çıkan toplumsal birimler olarak milletler, varlıklarını geçmişten bugüne insanlar arasında yerleşen kültürel unsurlardan almaktadır. Bunun yanında milletler, kendilerinden büyük birimlerin altında bazen kaybolacak gibi olmasına rağmen şayet kökleri sağlam temellere oturmuş ise varlıklarını devam ettirirler. Dolayısıyla Orta Çağın imparatorluklarının bu kültürel kökleri yok edememesine benzer şekilde modern dönemin evrenselci hümanizmi de ortaya çıkan milli varlıkları eritememiştir (Atasoy, 2005, s.110-111). Millet kavramı, tarihsel akış içerisinde güçlü ve kurumsal nitelikleri bünyesinde barındıran kültürel ve toplumsal yapılardır. Bu bakımdan, türlü kriz, esaret ya da güçlük altında bulunmalarına karşın varlıklarını sürdürmeleri milletlerin kuvvetli bir bünyeye ve ortak bir kimliğe sahip olduklarını göstermektedir.

Türk Dünyasına ve Türk birliğine yönelik tartışmaların özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde işlendiği söylenebilir. Türkler arasında birlik oluşturma fikri 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında farklı coğrafyalardan İstanbul'a gelen aydınlar, Türkçülük düşüncesi çerçevesinde Türkler arasında birlik kurma

konusunu yoğun bir şekilde gündeme getirmişlerdir. Bu aydınların başında Kıymılı ünlü düşünür İsmail Gaspıralı gelmektedir. Türkler arasında birlik fikrinin oldukça ilgi topladığını ve 19. asır'da Türk aydınlarının Rus Çarlığı içinde birlik düşüncesini benimsediğini belirtmemiz gerekir (Atasoy, 2014, s.4).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küreselleşme hız kazanmıştır. Yaşanan değişimler göz önüne alındığında, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya artık eski dünya değildir; modernleşmiş, sanayileşmiş çağın özellikleri bu süreçte önemli değişimler geçirmiştir. İki kutuplu bir sistemin sona ermesiyle başlayan sürecin kazananı Batı tarafı olmuş ve SSCB'nin dağılmasıyla doğu kesimi oyunun kaybedeni olmuştur. Türkiye'nin bu iki kesim arasında olmakla birlikte Batı paktında yer aldığını söylenebilir. Ancak dünyadaki diğer Türk halklarının çoğunluğu Doğu bloğu içinde özellikle Rus boyunduruğu altındadır. Bu durum, kapalı sistem içindeki Türk halklarına yönelik ilişki kurmayı ve bilimsel araştırmalarda bulunmayı oldukça güçleştirmiştir (Atasoy, 2021, s.10). Buna göre, Sovyet idaresi altındaki Türk toplulukların diğer Türk topluluklarıyla olan ilişkisi bu süreçte sekteye uğramıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, kapalı bir yönetim olan sosyalist yönetimin kendi bünyesindeki topluluklara karşı uyguladığı sıkı denetim ve tecrit politikasının olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin jeopolitik öneminden kaynaklı olarak gerek bölgesel gerekse de uluslararası manada daha dikkatli ve stratejik projeler üretmesi mühim bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin yanı sıra diğer Türk Cumhuriyetleri de jeo-politik öneme sahip bir coğrafya da yer almaktadırlar. Orta Asya coğrafyası, jeopolitik ve jeo-stratejik önemi ve değeri büyük olan, geniş bir alana ve stratejik değerde yeraltı ve yer üstü kaynaklara sahip bir coğrafyadır. Bu özellikler, bölgenin üzerinde ilginin toplanmasını ve mücadelelere konu olmasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bağımsızlığın sağlanması ve korunmasını güçleştiren bu durum, aynı zamanda güçlü siyasi birliklerin kurulmasını da zorunlu hale getirmektedir. Öte taraftan bölgede kurulacak zayıf siyasi birliklerin de yaşama şansının zayıf olacağına da göz önünde bulundurulması gereken bir husus olduğu söylenebilir (İlhan'dan akt. Çalışkan, 2011, s.80).

1980'lerden günümüze değin SSCB'nin dağılması ve Avrupa Birliği'nin ilan edilmesi gibi nedenler Türk Birliği'nin kurulmasına yönelik tartışmaları alevlendirmiş ve bilimsel literatürde özellikle bölgeselleşme ve küreselleşme kavramlarına yapılan atıfların önem kazanmasına neden olmuştur. İletişim ve haberleşme alanındaki devrimlerin de etkisiyle bu durum hız kazanmıştır. Bunlara ilaveten, bu süreç

içerisinde küreselleşme ve bölgeselleşme kavramları ile birlikte entegrasyon olgusunun da hız kazandığını ifade etmek mümkündür (Dikkaya ve Kazancı, 2018, s.193). SSCB'nin dağılmasıyla dünyanın tek kutuplu hale gelmesi ve kapitalist bir düzenin egemen olması, kültürel ve toplumsal açılardan milletlerin kaynaşmasının ve iş birliğinin yolunu açmıştır. Bu gelişmeler, özellikle geniş bir coğrafyaya yayılan Türk toplulukları için önemli bir fırsat olmuştur. Ortak bir tarihin mensupları olarak Türklerin birbirleriyle olan münasebetleri bu süreçte giderek yoğunluk kazanmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinin bulunduğu Avrasya bölgesi, başta ABD, Çin ve Rusya Federasyonu arasında adeta büyük bir mücadele sahası hâline gelmiştir. Bu mücadelenin bölge ülkelerinin demokratikleşme, istikrar ve barış içerisinde kalkınmalarını engellediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bölge ülkeleri ya zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ya da bu zenginlikler kadar önemli olan stratejik konumları yüzünden hem bölgesel ve hem de küresel güçlerin hedefi haline gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 42. Başkanı B. Clinton "XXI. yüzyılda ABD'nin en önemli stratejik görevi Avrasya bölgesinde stratejik bir blok kurulmasına engel olmaktır." ifadesini kullanmıştır. Ayrıca ABD'li Geral Robins ise "İpek boru hatlarını kontrol eden dünyayı da kontrol edecektir." tespitinde bulunarak bölgenin stratejik önemini açık bir şekilde dile getirmişlerdir (Kılıç, 2016, s.4). Doğu ile Batı arasında köprü işlevi gören Avrasya Bölgesi'nin stratejik ve tarihi öneminin geçmişte olduğu gibi günümüzde de artan şekilde devam ettiği görülmektedir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'ni de içinde bulunduran bu bölge, küresel güçlerin hedefinde olan bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Bunlardan hareketle, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin hemen her alanda işbirliğine gitmeleri ve ortak bir birlik etrafında politikalar üretmeleri, uluslararası bir güç odağı gelmeleri bakımından elzem bir husustur.

Avrupa'nın doğusu ile Asya'nın batısını kapsayan ve dünyanın merkezi bölgesine dayanan bir tanımlamayı içeren Avrasya coğrafyası, değişen dünya koşullarında çok kutuplu bir dünyaya giderken yeni bir merkez olarak ele alınabilir. Avrasyacılık teriminin geçmişinin yeni olmadığı ve özellikle Rus tarihçilerin bu kavramı Rusya'nın özel konumuyla ilişkilendirerek açıklamaya çalıştığı konusuna çalışmamızın odağından sapmamak adına bu konu üzerinde fazla durulmayacaktır. Ancak Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin içinde yer alması itibarıyla Avrasya coğrafyası, bilhassa SSCB'nin dağılmasıyla birlikte orta çıkan küreselleşme süreci içinde bölgesel birliklerin (Avrupa Birliği, NAFTA) ortaya çıkmasına paralel olarak dünya

konjonktüründe daha önemli bir yer haline gelmiştir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönem, Sovyetlerin çekildiği ve otorite boşluğu yaşanan alanlarda ve özellikle Avrasya'da, çeşitli kutupbaşı emperyal ülkelerin çıkarları doğrultusunda geleceğe yönelik ciddi çekişme ve mücadelelerin yaşanmasını ortaya çıkarabilir (Çeçen, 2016, s.6-17). Avrasya coğrafyası, geçmişteki önemli konumunu günümüzde de sürdürmektedir. Yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla cazibe merkezi olan Avrasya, dünyanın güç odaklarının dikkatini çekmektedir. Din, dil ve ırk ortak paydasına sahip Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin bu noktada her alanda iş birliğine gitmesi güçlü bir Türk Birliği'nin ortaya çıkması açısından mühim bir adım olarak ifade edilebilir.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Türk coğrafyasının gerek jeo-stratejik konumu gerekse de ekonomik, tarihsel ve kültürel geçmişi ve zenginliği de araştırmacıların dikkatini çeken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Amerikan merkezli dünyanın önde gelen özel istihbarat ve öngörü firması Stratfor'un kurucusu olan George Friedman *Gelecek 100 Yıl: 21. Yüzyıl için Öngörüler (The Next 100 Years)* adlı eserinde, Türkiye, Meksika, Polonya gibi ülkelerin bölgesel güçler olarak ön plana çıkacağını ifade etmiştir. Ayrıca Orta Asya coğrafyasının stratejik önemine dikkat çekerek, bölge halkının çoğunlukla Müslüman Türklere oluştuğunu ve bölgenin ekonomik değeri oldukça yüksek enerji kaynaklarına ev sahipliği yaptığına vurgu yapmaktadır. Hazar Denizi'yle Çin sınırı arasında kalan ve geniş bir alanı ifade eden Orta Asya'da, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte sorunlar çıktığını ve Amerika, Rusya ve Çin gibi süper güçlerin bu bölgede hâkimiyet kurarak etki alanlarını genişletme planlarını gözler önüne sermiştir (Friedman, 2009). Türk Devletlerinin içinde bulunduğu geniş coğrafyanın dünyanın en önemli stratejik noktalarından olduğunu ve bu itibarla bu coğrafyanın sürekli olarak yer altı ve yer üstü zenginliklerinden dolayı egemenlik mücadelelerine sahne olacağını ifade etmek gerekir.

3. 1991'den 2021'e: Türkiye ve Türk Dünyası arasındaki Sosyo-Kültürel İlişkiler

Bazı tarihsel gelişmeler tarihin akışı içerisinde önemli bir yere sahiptir. 25 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin dağılması da bu önemli dönüm noktalarından biridir. Bu tarihi kırılma noktası, özellikle Türk toplulukların bağımsızlıklarına kavuşması

açısından vurgulanması gereken bir gelişme olmanın ötesinde, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi bakımdan birçok değişimi de beraberinde getiren bir sürecin işaret fişeği olarak görülebilir. Sovyetler Birliği esareti altındaki Türk topluluklarının özgür bir biçimde soydaşlarıyla ve dünyanın geri kalan topluluklarıyla entegrasyonu bakımından bu sürecin titizlikle ele alınması ve analizi büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığından sonra geçen otuz yıllık süreçte sosyal ve kültürel alanlarda atılan somut adımların ve gelişmelerin değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

Orta Asya'da ve Kafkasya'da Çin'in ve Rusya'nın sürekliliğe sahip çok yönlü politikaları, Türk boy ve topluluklarının uzun süre birbirlerinden kopuk yaşamalarında ve birbirlerine yabancılaşmalarında büyük bir role sahiptir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulması Türk boy ve toplulukları için tarihin en büyük fırsatı olmuştur. Bu fırsatın yeterince değerlendirildiği hususu tartışmaya açık bir konu olarak ifade edilebilir. Bunlara ilaveten, Türk boy ve topluluklarının SSCB'nin dağılmasından sonra farklı adlar ve oluşumlar şeklinde bir araya gelme girişimlerinin genellikle duygusal temelli olmasından kaynaklı olarak başarılı olamadığı görülmüştür. Lakin bu süre zarfında, Türk devletleri arasındaki ilişkilerde pek çok kazanımın olduğunu da ifade etmek gerekmektedir (Alyılmaz, 2015, s.70-71). Buna göre, Türk devletlerinin tıpkı Avrupa Birliği gibi güçlü ve etkili bir birlik tesis etmeleri, sürdürmeleri ve bu birliği sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslararası bir güç odağı şeklinde öne çıkararak bu yönde somut adımlar atılması mühim bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin arasındaki münasebetler başlangıçta ikili anlaşmaların yapılmasıyla başlamış ve ilerleyen süreçte iş birliğinin kurumsallaşmasına dönük pek çok adım atılmıştır. Bu adımlar kültürel ve toplumsal boyutlarıyla ön plana çıkmaktadır. Bu adımlar ifade edildiğinde şu hususlar karşımıza çıkmaktadır (Yüce, 2021, s.2):

1. Türkiye'nin girişimiyle 1992'de Türk Dili Konuşan Ülkelerin devlet başkanlarının iştirak edecekleri "Zirveler" süreci başlatılmıştır.
2. Türkiye'nin kalkınma tecrübesini yeni kurulan Türk Cumhuriyetleriyle paylaşmak ve iş birliği geliştirmek ve sürdürmek amacıyla 1992'de TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) kurulmuştur.

3. 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin Kültür Bakanlarının imzalamış olduğu anlaşma ile Türk Dünyası UNESCO'su olarak bilinen TÜRKSOY² (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) kurulmuştur.
4. 3 Ekim 2009'da ise Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanan Nahcivan Anlaşmasıyla birlikte Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuştur.
5. Türkiye'nin Türk Dünyasına yönelik olarak büyük öğrenci projesini hayata geçirmesi, TRT Avrasya'nın yayına başlaması, kurultayların düzenlenmesi gibi birçok proje uygulamaya geçirilmiştir.
6. Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinde okullaşmaya da önem vermiştir. Bu kapsamda, yeni Türk Cumhuriyetlerinde orta öğretim kurumları ve kültür merkezleri kurulmuştur.
7. Türk Cumhuriyetleri ile sosyo-kültürel ve diplomasi alanlarında yakalanan olumlu hava ekonomik ilişkilere de yansırken, hem yatırım hem de ticari ilişkiler bakımından Türkiye'nin bu ülkeler ile ticareti önemli bir atılım göstermiştir.

Günümüzde Türk Konseyine bağlı Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY)'un haricinde Uluslararası Türk Akademisi, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ile Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi yardımcı kuruluşlar bulunmaktadır. Ayrıca 2011'de kurulan Türk İş Konseyi il Astana Ekonomik Forumu'nda 2019'da oluşturulan Türk Konseyi Ortak Ticaret ve Sanayi Odası'nı da ifade etmek gerekir. Türk Konseyi'nin ana karar organı ise, Dönem Başkanlığını üstlenen ülke tarafından başkanlık edilen Devlet Başkanları Konseyi olarak dikkat çekmektedir (Sarıkaya, 2021).

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında son otuz yıllık süreç içerisinde yukarıda ifade edilen hususların dışında da pek çok adımdan bahsetmek mümkündür. Türkçe'nin korunması ve Türk Dil'i'nin yaygınlaştırılmasına ilişkin kurumsal bir yapı olan Yunus Emre Enstitüsü'nün kurulması, Türk Devlet Televizyonu'nda

² Türk Dünyası'nın UNESCO'su olan TÜRKSOY, 1993 yılında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tıva, Hakas Cumhuriyeti ve Moldova'ya bağlı Gagavuz Yeri TÜRKSOY'a gözlemci üye olarak katılmışlardır. TÜRKSOY; kurulduğu günden buyana Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmaktadır (<https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>).

TRT Türk gibi Türk dünyasına yönelik yayınlarıyla ön plana çıkan yapıların oluşturulması medya sahasında atılan adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında, Türk Dünyası Üniversiteler Birliğinin sağlanması, Türk dünyasının Erasmus'u olarak da değerlendirilebilecek Mevlana Değişim Programı gibi eğitim alanında iş birliğine dönük kurumsal yapıların ve programların oluşturulması gibi gelişmeler son dönemde öne çıkan hususlardandır (Öz, 2021). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin bilhassa eğitim ve kültür alanlarında yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bunun yanında Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki eğitim ve kültür alışverişine güçlü bir alternatif olarak birtakım kurumların faaliyete geçmesi gelecek nesillerin daha bilinçli olması bakımından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türk halkları arasındaki münasebetlerin daha iyi bir düzeye gelmesine dönük kurumların açılması ve yaygınlaştırılması kültür alışverişinin sürekliliği açısından önemli bir husustur.

Türkiye'nin Türk Dünyasıyla kurmuş olduğu ilişkilerin bilhassa okullaşma düzeyinde atılım gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Bu açıdan, Türkiye'nin Türk Devletleri'nde kurmuş olduğu ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan okullar şunlardır (MEB, 2021):

- Azerbaycan: Bakü Türk İlkokulu, Bakü Türk Ortaokulu ve Bakü Türk Anadolu Lisesi.
- Kırgızistan: Bişkek Türk İlkokulu, Bişkek Türk Ortaokulu, Bişkek Türk İmam Hatip Ortaokulu, Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi, Kırgız Türk Anadolu Lisesi, Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi.
- Özbekistan: Taşkent Türk İlkokulu, Taşkent Türk Ortaokulu ve Taşkent Türk Çok Programlı Anadolu Lisesi.
- Türkmenistan: Aşkabat Türk İlkokulu, Aşkabat Türk Ortaokulu ve Aşkabat Türk Anadolu Lisesi.

Türkiye'nin Orta Asya ile kurmuş olduğu sosyo-kültürel bağların ve özellikle okullaşma adımlarının en önemlilerinden biri olarak açılan üniversiteleri göstermek mümkündür. Bu bağlamda, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi³, Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetlerinin uluslararası, özerk statüye sahip,

³ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan NAZARBAYEV ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman DEMİREL arasında, 29 Nisan - 1 Mayıs 1992 tarihinde gerçekleşen Almata zirvesinde yayımlanan "Ortak Bildiri" ve ardından 1 Mayıs 1992'de iki ülke arasında imzalanan "Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması" ile Türkistan Devlet Üniversitesinin iki ülkenin ortak üniversitesi hâline getirilmesi kararı alınmıştır. Konuyla ilgili Mutabakat

ortak devlet üniversitesi olarak bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Üniversitenin temelleri, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 6 Haziran 1991 tarihli kararıyla, SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre önce Türkistan Devlet Üniversitesi olarak atılmış ve üniversitenin temel görevi, “Orta Asya'nın tarihî ilim ve kültür merkezi olan Türkistan şehrini kalkındırmak” olarak belirlenmiştir (<https://www.ayu.edu.tr/tarihce>). Türkiye'nin Orta Asya'da açmış olduğu üniversitelerden bir diğeri de Kırgızistan'da açılan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi⁴dir. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 30 Eylül 1995'te İzmir'de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti hükümeti arasında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kurulmasına dair anlaşma” ile kurulmuştur (https://www.manas.edu.kg/tr/about_manas/history).

Türk Dili ve kültürü ile ilgili özellikle son yıllarda birtakım gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Buna göre, 2021 yılı, Türk dili ve kültürünün en önemli şahsiyetlerinden Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü olması münasebetiyle UNESCO tarafından anma yıl dönümleri arasına alınmasının yanında Türkiye'de 2021 yılı Yunus Emre ve Türkçe Yılı olarak ilan edilmiştir. TÜRKSOY Kültür Bakanları Daimi Konseyi 38. Dönem Toplantısında alınan kararla, Bursa şehri 2022 Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir (TÜRKSOY, 2022).

Günümüzde küresel siyasette başarılı olmanın yollarından biri olarak kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle Türkiye, yeni bir strateji oluşturarak küresel enformasyon mücadelesinde sesini duyurma yönünde adımlar atmıştır. Bu stratejilerin ilk meyvesi, Aralık 2010'da Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü ile Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştır-

Zaptı, 28 Eylül 1992'de Ankara'da imzalanmıştır. Ahmet Yesevi Üniversitesinde, bugün 10 fakülte ve 1 yüksekokulda 12 binden fazla öğrenci öğrenim görmektedir ve 900'ü aşkın akademik personel görev yapmaktadır (<https://www.ayu.edu.tr/tarihce>).

⁴ Üniversite, bu anlaşmanın her iki ülkenin yetkili makamlarınca onaylanmasının ardından 1997-1998 Eğitim-Öğretim Yılı'nda faaliyete başlamıştır. Üniversiteye Kırgızistan, Türkiye, diğer Türk Dünyası ülkeleri ve akraba topluluklarından öğrenci kabul edilmektedir. Manas Üniversitesi'nde 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılı itibarıyla 11 fakülte, 1 yüksekokul, 1 meslek yüksekokulunda 4059 lisans ve 458 önlisans; 2 enstitüde 302 yüksek lisans ve 86 doktora öğrencisi öğrenimini sürdürmektedir. Ayrıca üniversite Türkiye ve Kırgızistan'daki devlet üniversiteleri ile aynı statüde özerk bir üniversitedir. Üniversitenin eğitim-öğretim dili Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesidir (https://www.manas.edu.kg/tr/about_manas/history).

malar Merkezi iş birliğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Forumu'nun Ankara'da kurulmasıyla verilmiştir. Aynı tarihte “Küreselleşen Dünyada Medya: Fırsatlar ve Sorunlar” başlığıyla Ankara'da toplanan I. Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Forumu'nda, Türk coğrafyasındaki bölgesel ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi, Türk dünyasının medya alanında birleşmesi ve Türkçenin ortak iletişim dili haline getirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca Ekim 2011'de kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Platformu ise medya aracılığı ile ortak kültürel ve tarihi değerlere sahip Türk halklarının münasebetlerinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalarına başladı. Aslında platformun tüzüğünde yer alan, “üye ülkeler arasında küresel siyasette ortak refleksler geliştirebilmek amacıyla ortak algı ve tutumların oluşturulması amaçlanmaktadır” ifadesiyle nihai hedef açıkça ortaya koyulmaktadır. Türk Dünyası'yla olan kültürel alışverişin görsel medya'daki görünen yüzü olan TRT Avaz'ın⁵ 2009'da yeniden yapılandırılmasıyla başta Türk Dünyası olmak üzere Balkanlardan Ortadoğu'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya hitap etmesi sağlanmıştır. Bu gelişmenin sonucunda 27 ülkede 250 milyon nüfuslu bir coğrafyaya Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmençe seslenme imkânı ortaya çıkmıştır (Gökçe, 2021, s.2).

Günümüzde kitle iletişim araçları ile haberleşme imkânlarının gelişmesinden dolayı dünyanın en uzak köşelerinin dahi yakınlığı söz konusu olup, M. McLuhan'ın (2001) deyiimiyle dünyanın “Global/Küresel Köy” haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan, haberleşme araçlarının ve medyanın Türk Birliği'nin tesis edilmesi ve ilişkilerin düzeyinin artırılması bakımından mühim bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk Devletleri'nin içindeki halkların kaynaşması, hayat tarzlarının öğrenilmesi ve münasebetlerin ileri bir aşamaya geçmesi, medya araçlarının etkin, planlı ve sürekli kullanımıyla mümkündür.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki iktisadi ilişkilerin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Türk Devletlerinin bağımsızlığa kavuşmasının otuzuncu yıl dönümü vesilesiyle Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ve iktisadi iş birliğini daha ileriye taşımak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Ticaret

⁵ TRT Avaz kanalı 21 Mart 2009 tarihinde, Gaspıralı İsmail'in “Dilde, fikirde, işte birlik” yaklaşımını ilke edinen bir anlayışla, Türkçe konuşan halklara yönelik olarak yayın hayatına başlamıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan coğrafyalarını öncelikli yayın alanları olarak belirleyerek Türk dilinin Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan lehçelerinde yayınlara yer vermektedir. Türksat'da HD olarak yer alan TRT Avaz, hedef coğrafyasının tümünde Türksat uydusu izleyicileri tarafından erişilebilir konumdadır. Eğitim, kültür, sanat, bilim, çocuk ve aile, tarih ve coğrafya, dil ve düşünce temalı yayınlar kanalın genel yayın içeriğini oluşturmaktadır (<https://www.trtavaz.com.tr/hakkimizda>).

Bakanlığı ev sahipliğinde ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)'in organizasyonu ile düzenlenen "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı" 11 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Toplantının sonuç raporunda, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerindeki yatırımlarının toplam piyasa değeri 7,7 milyar dolar iken, Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'deki yatırımlarının 8 milyar dolara ulaştığı ifade edilmiştir (DEİK, 2021: s.9). Buradan hareketle, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında son otuz yılda gelinen ekonomik noktanın ileriye dönük önemli bir potansiyeli barındırdığını ve daha üst düzeylerde ekonomik ilişkilerin gerçekleşmesi için iktisadi girişimlerin karşılıklı olarak sürdürülmesinin önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ilişkilerin seviyesini belirleyen önemli unsurlardan birinin Türkiye'nin kendi dinamikleri olduğunu söylemek mümkündür. Zira Türkiye'nin SSCB sonrasındaki bu sürece hazırlıksız yakalandığı görülmektedir. Türkiye'nin ilgili Cumhuriyetlere ilişkin stratejik derinliğe sahip bir politikasının bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ayrıca, Türkiye, bölgeyi ve bölgenin insanlarını gerçek anlamda tanımadığı da söz konusudur. Bölgenin realitesine göre değil, hissiyatına göre hareket ettiği söylenebilir. Öte yandan diğer Türk Cumhuriyetleri'nin durumları da Türkiye'den farklı değildir. Bu sebeplerden ötürü Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında coşkuyla başlayan kucaklaşma realiteye dayalı bir strateji ile yönetilmediği için zamanla beklenen ilerlemeyi sağlayamadığı gözükmemektedir (Yüce, 2021, s.4). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin rasyonel ve gerçekliklerin temel alındığı bir düzlemde oluşturulması, dünya çapında ve özellikle Avrasya coğrafyasında caydırıcı, etkili ve cazibe merkezi olarak bir güç odağı haline gelmesi bakımından önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşme olgusunun tarihi her ne kadar 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve sonrasındaki kapitalist süreçlere kadar götürülmesi mümkün ise de, küreselleşme denildiğinde, özellikle 20. yüzyıl dünyası için birçok değişimin ve dönüşümün hem nedeni hem de sonucu olarak ele alınabilecek bir kavram karşımıza çıkmaktadır. Berlin Duvarı'nın yıkılması (1989) ve SSCB'nin dağılması (1991), küreselleşme olgusunun 20. yüzyıldaki en önemli dönüm noktaları olarak söylenebilir. Bu hadiselerin neticesinde küreselleşme, tüm dünyadaki etkisini ve hızını daha yakından hissettirmiştir. Hiçbir ülkenin kayıtsız kalamayacağı

küreselleşme olgusu bütün ülkeleri pek çok alanda etkilemiş ve özellikle ortak tarih ve kültüre sahip olan Türkiye ile SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan Türk Devletleri arasında pek çok imkânı ve fırsatı da beraberinde getirdiği söylenebilir.

SSCB'nin 20. yüzyılın son çeyreğinde dağılması, küreselleşmenin ivme kazanmasına etki etmenin yanı sıra hem esareti altında tuttuğu Türk toplulukları açısından bağımsızlığın hem de Türkiye ile Türk Devletlerinin bütünleşmesinin mihenk taşı olarak gösterilebilir. Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan olmak üzere beş Türk Devleti'nin bağımsızlığa kavuşmasından sonra bu devletlerle ilk münasebete geçen Türkiye olmuştur. Yaklaşık iki yüz milyona sahip nüfusuyla bu altı devlet, dünyanın merkezi sayılabilecek Avrasya coğrafyasının stratejik yerlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla ortak kültürel kimliğe sahip olan bu devletlerin Türk Devletleri Teşkilatı adıyla bir birlik bünyesinde bir araya gelmeleri, içinde buldukları bölgesel coğrafya başta olmak üzere caydırıcı bir küresel güç olarak da önemli bir potansiyeli barındırdığını söylemek mümkündür.

Dünya tarihinin şekillenmesinde söz sahibi olmuş milletlerin en önemlilerinden biri olan Türklerin zengin bir tarihe ve kültüre sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, günümüzdeki Türk Devletlerinin bilhassa sosyal ve kültürel sahalardaki ilişkilerini ve bütünleşmelerini daha yüksek seviyeye çıkarmaları sadece kendi aralarından ibaret olmayıp dünyanın geri kalanı açısından da büyük bir kültürel potansiyeli barındırmaktadır. Bu itibarla, Türk Devletleri'nin sosyo-kültürel zenginliklerini daha fazla ön plana çıkaracak ve ilişkileri geliştirecek somut adımları atması gerekli bir husustur. Diğer taraftan, Türk Devletlerinin ekonomik ve siyasi bakımdan da ilişkilerini daha iyi bir noktaya getirmeleri, sosyo-kültürel sahalarda atılan adımların etkisini artırmanın yanında dünya üzerinde Türk kültürünün yaygınlaşmasını da beraberinde getirecektir.

Türk Devletleri'nin yaklaşık yetmiş yıl Sovyetler Birliği egemenliği altında bulunmasından ötürü, hali hazırda Rusya'nın ekonomik bakımdan Türk Cumhuriyetleri'yle olan yakın ekonomik ilişkisinin devam ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumun ortaya çıkmasında, Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik bakımdan büyük bir atılım gösterememesi, kendine yeten ve gelişmiş ülkeler olarak varlığını sürdürememesi önemli bir etkidir. Buradan hareketle, Türk Devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerin daha üst seviyeye çıkartılması, karşılıklı olarak ihracat ve ithalat rakamlarının artırılması gerek Rusya'nın etkisinin azaltılması gerekse de Türk Devletleri arasındaki iktisadi ilişkiler açısından büyük önem arz etmektedir. Bunun ya-

nında Türk Devletleri'nin kendi aralarındaki iktisadi işlemlerde ortak bir para biriminin kullanılmasının hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Türk Devletlerinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının kullanılması noktasında işbirliğini sürdürmeleri, ekonomik bağımsızlıklarının sağlanması ve karşılıklı güvenin tesisi bakımından önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Türk Devletleri'nin SSCB'nin dağılmasından itibaren siyasi birlik olarak zaman içerisinde bölgesel bir güç odağı olarak belirlediği söylenebilir. 2021 yılı Kasım ayında güncellenen son adıyla Türk Devletleri Teşkilatı olarak beliren bu birliğin mevcut durumuyla gerek Avrasya coğrafyasında gerekse de dünya meselelerine ilişkin arzu edilen bir düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Ancak Türk Devletleri Teşkilatı'nın etkinliğinin ve üye sayısının artırılması caydırıcı bir güç merkezi olabilmek için atılması gereken adımların başında gelmektedir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak askeri ve güvenlik ordusuna yönelik adımların atılması hem bağımsızlıklarının korunması ve sürdürülmesi hem de içinde buldukları stratejik konumlarından ötürü oldukça önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında geçen son otuz yıldaki işbirliğinin özellikle sosyal ve kültürel sahalarda somut ve dikkate değer adımlar atılmasına karşın hemen her alanda arzu edilen düzeyde olduğunu ifade etmenin zorluğu ortadadır. Fakat Türk Devletleri arasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin beklentileri karşılayacak bir seviyeye gelmesi için birtakım hususların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu hususları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Türk Devletleri arasındaki ilişkilerin en fazla ivme kat ettiği alanlar sosyal ve kültürel alanlar olarak göze çarpmaktadır. Özellikle okullaşma, eğitim kurumlarının açılması, medya ve iletişim alanındaki karşılıklı münasebetler ile ortak tarih ve kültür farkındalığının oluşmasına ilişkin bir takım gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Ancak özellikle öğrenci değişimi programlarının kapsamının ve sayısının artırılması, Ortak üniversitelerin diğer Türk Devletlerinde de açılması söz konusu olmalıdır. Ayrıca Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ortak tarih ve kültürü vurgulayan televizyon programları ile Dijital Medya'daki içeriklerin sayısının ve kalitesinin artırılması halklar arasında sosyal ve kültürel bağları kuvvetlendiren bir husus olarak son derece önemli ve gereklidir. Dolayısıyla küreselleşen dünya'da önemli bir unsur olarak göze çarpan İnternet teknolojilerinin aktif bir şekilde sosyo-kültürel bütünleşme açısından gereklidir. Bu gelişmelerin daha iyi bir düzeye gel-

mesi için çalışmaların arttırılarak sürdürülmesi ve ortak politikaların geliştirilmesi/sürdürülmesi Türk Devletlerinin üzerinde hassasiyetle durması gereken hususlardandır.

Türk Devletleri vatandaşları arasında ortak bir vatandaşlık statüsü oluşturularak serbest seyahat hakkı ve ikili ilişkilerin daha üst bir düzeye gelmesi sağlanmalıdır. Türkiye’de hali hazırda Türk Cumhuriyetleri’nin temsilcileri bulunmaktadır. Bu aydınların Türk topluluklarıyla olan ilişkilerde köprü görevi görmesi ve ilişkilerin daha canlı hale gelmesi son derece önemlidir. Türkiye’nin bir devlet politikası şeklinde bu aydınları kurumsal bir yapı altında Türk Cumhuriyetleri’yle olan münasebetlerde daha aktif kullanması ve bu yönde adımlar atması, Türk Birliği’nin hayata geçirilmesi noktasında güçlü adımlardan biri olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

- Alyılmaz, C. (2015). Türk Dünyası Vatandaşlığı’na doğru. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1) 69-76.
- Atasoy, F. (2005). *Küreselleşme ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atasoy, F. (2010). *Küreselleşme Çağında yeniden İpek Yolu. Bir kültür koridoru olarak İpek Yolu Sempozyumu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Atasoy, F. (2014). Türk Keneşi, Türk Devletleri arasında birlik kurmanın somut adımıdır. (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=367>) erişim tarihi: 05/01/2022.
- Atasoy, F. (2021). Küreselleşme sürecinde dünya siyasetinde Türkiye ve Türk Dünyası olgusunun etkisi. *Türk Yurdu Dergisi*, 411.
- Batmaz, N. vd. (2011). Küreselleşme ve bölgeselleşme sürecinde Türkiye ekonomisindeki gelişmeler (1980-2010). *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 30-63.
- Bay, E. vd. (2017). Türk Dünyası birliği algısı. *Akademik Bakış Dergisi*, 11(21), 55-85.
- Bayar, F. (2015). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022, <https://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/sfratbayar.pdf>.
- Çalışkan, Z. (2011). Jeopolitik hassasiyet ve Türk Birliği. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 75-89.
- Çeçen, A. (2015). *Türkiye ve Avrasya*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- DEİK (2021). *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomi ve Ticaret Konferansı*, 30. Yıl.
- Dikkaya, M. ve Kazancı, B. A. (2018). Türk Birliği algısı üzerine bir araştırma. (Ed. Hasan Yaylı), Türkiye’de toplum, yerleşim ve yönetim tartışmaları. 12. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu*, s.192-208, Kırıkkale.
- Ekşi, M. (2017). Türkiye’nin Türk Dünyasına yönelik kamu diplomasisi: Yeni araç ve mekanizmalar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(1), 9-19.
- Ercilasun, A. B. (2017). *Türk Dünyası üzerine incelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Friedman, G. (2010). *Gelecek 100 Yıl: 21. Yüzyıl için öngörüler (The Next 100 Years)*. (Çev. İbrahim Şener ve Enver Günsel). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Gökçe, G. (2021). Türk Dünyasında iletişim iş birliği: Gerçekliği savunmak ve dezenformasyonu önlemek. *Kriter Dergisi*, 62.
- Günay, U. T. (2019). *Türklerin tarihi-geçmişten geleceğe*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürgür, N. (2021). Türklerin Birliği Ülküsünde Tarihi Bir Aşama: Türk Devletleri Teşkilatı. *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl: 110, Sayı: 412. (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=5407>) Erişim Tarihi: 07.06.2022.
- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, (2022). Üniversitemiz. Erişim Tarihi: 07.06.2022 (<https://www.ayu.edu.tr/universitemiz>)
- İlhan, S. (1993). *Türkiye'nin ve Türk Dünyasının jeopolitiği*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınevi.
- Kılıç, R. (2016). Küreselleşme ve Türk Birliği. Erişim Tarihi: 07.06.2022. (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2773>)
- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, (2022). Tarihçe, (Erişim Tarihi: 07.06.2022)
- McLuhan, M. ve Powers, B. R. (2001). *Global Köy-21. yüzyılda yeryüzü yaşamında ve medyada meydana gelecek dönüşümler*. (B. Ö. Düzgören Çev.), İstanbul: Scala Yayıncılık.
- MEB, (2021). Yurt Dışı Okullarımız, Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü. (Erişim Tarihi: 07.06.2022) (<https://yegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-okullarimiz/icerik/366>)
- Öz, M. (2021). Türk Keneşi'nin sekizinci zirvesinden turan'a giden uzun, ince bir yol: Türk Devletleri teşkilatı. (<https://www.turkocaklari.org.tr/mehmet-oz/turk-kenesinin-sekizinci-zirvesinden-turana-giden-uzun-ince-bir-yol-turk-devletleri-teskilati/350>). Erişim Tarihi: 07.06.2022
- Sarıkaya, Y. (2021). Türk Dünyasında örgütlenme ve bütünleşme süreci. *Kriter Dergisi*, 62.
- Slattery, M. (2015). *Sosyolojide temel fikirler*, (Ed. Ümit Tatlıcan), Çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan ve Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- TRT AVAZ (2022). Hakkımızda. (Erişim Tarihi 02.06.2022). (<https://www.trtavaz.com.tr/hakkimizda>)
- Türk Devletleri Teşkilatı, Erişim Tarihi: 02.06.2022 (<https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>)
- Türkdoğan, O. (2017). *Türk toplumunun kurumsal yapısı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı), Bursa- 2022 Türk Dünyası Kültür Başkenti, (Erişim Tarihi: 02.06.2022) (<https://www.turksoy.org/tr/news/2022/02/13/bursa-2022-turk-dunyasi-kultur-baskenti>) (<https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about>)
- Veliyev, D. (2009). Küreselleşme sürecinde Türk Dünyası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 103-110.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Türk Devletleri Teşkilatı, (https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Devletleri_Te%C5%9Fkilar%C4%B1) (Erişim Tarihi: 14.12.2021).
- Yeniçeri, Ö. (2011). *Bağımlılık paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Yayınları.

Yüce, M. (2021). Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri, *Kriter Dergisi*. <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasil/bagimsizliklarinin-30-yilinda-turkiye-orta-asya-turk-cumhuriyetleri-iliskileri>. Erişim Tarihi. 02.06.2022

